

2. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посібник. 6-е вид, випр. та доп. К.: Атіка, 2009. 608 с.
3. Данильяк О.Г., Дзьобань О.П., С.І. Максимов та ін. Підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. 208 с.
4. Федорова М.М. Классическая политическая философия. М.: Издательство «Весь Мир», 2001. 224 с.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Документ 995_042, чинний, поточна редакція: ратифікація від 19.10.1973, підстава 2148-08.
6. American convention on human rights. URL: <http://www.cidh.org/Basicos/English/Basic3.American%20Convention.htm>.
7. Барабаш О.О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837.
8. Переклад зроблено за виданням: Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. С. Юшков. К: ВУАН, 1935 Редакція IV. С 137–144.
9. Гурбик А.О. Статути Великого Князівства Литовського. Енциклопедія України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2012. Т. 9. С. 834.
10. Чухліб Т.В. Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького.
11. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) Документ п0002300-18, поточна редакція. Прийняття від 29.04.1918.
12. Грамота до всього українського народу. Документ п0003300-18, поточна редакція. Прийняття від 29.04.1918.
13. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія Української Конституції. Київ, 1993. 187 с.
14. Єльнікова М.О. Класифікація конституційних прав і свобод людини в контексті право розуміння / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Т. 1. Вип. 2. 2015.

УДК 342.7

ФЕНИЧ Я.В.

ПРАВО НА ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО ОСОБИ

У статті зроблена спроба визначити громадянство як суб'єктивне право особи з огляду на надзвичайно високу актуальність цього питання та вимог сучасного стану суспільства. Залежно від того, який зміст вкладають вчені у певні юридичні терміни, одні автори бачать в громадянстві суб'єктивне право людини, а інші ні. Зважаючи на це підібрано вдалу дефініцію поняття «суб'єктивне право», проаналізовано еволюцію поняття «право на громадянство» як в доктринальному, так і в законодавчому (національному та міжнародному) його вживанні, зроблений детальний аналіз змісту права на громадянство та його порівняльний аналіз зі змістом суб'єктивного права людини. Проаналізувавши все вищенаведене, автор дійшов висновку, що є всі підстави вважати громадянство своєрідним суб'єктивним правом, зміст якого складається з низки правочинів.

Ключові слова: громадянство, природне право людини, суб'єктивне право людини, право на громадянство, юридичний зміст.

В статье сделана попытка определить гражданство как субъективное право человека, учитывая чрезвычайно высокую актуальность этого вопроса и требований современного общества. В зависимости от того, какой смысл вкладывают ученые в те или иные юридические термины, одни авторы видят в гражданстве субъек-

тивное право человека, а другие нет. Исходя из этого подобрано наиболее удачную дефиницию понятия «субъективное право», проанализирована эволюция понятия «право на гражданство» как в доктринальном, так и в законодательном (национальном и международном) его употреблении, сделан детальный анализ содержания права на гражданство и его сравнительный анализ с содержанием субъективного права человека. Проанализировав все вышесказанное, автор пришел к выводу, что есть все основания считать гражданство своеобразным субъективным правом, содержание которого состоит из ряда сделок.

Ключевые слова: гражданство, естественное право человека, субъективное право человека, право на гражданство, юридическое содержание.

The thesis deals with the define citizenship as a subjective human right considering to the extremely high relevance of this issue and the requirements of the present state of society. Depending of the content that scientists put into the content of one or the other legal terms some authors determine citizenship as a subjective human right, while the others do not. Given this in the article the most apposite definition of the concept of “subjective right” was chosen. Also the author has been analyzed the evolution of the concept of “the right to citizenship” in both doctrinal and legislative (national and international) usage, the content of the right to citizenship and made it’s comparative analysis with the content of subjective human rights. In conclusion the author confirmed that there are every reason to consider citizenship as a kind of subjective right the content of which consists of a number of legal transactions.

Key words: citizenship, natural human right, subjective human right, the right to citizenship, a legal content.

Вступ. Інститут громадянства розглядають як правовий статус особи, як правовідносини між особою та державою, як об’єктивне право та суб’єктивне право особи залежно від того, який зміст вкладають вчені у певні юридичні терміни. Не заперечуючи фактично неспростовний факт, що стан громадянства є підставою, умовою надання особистості відповідних благ в повному обсязі, вчені, ставлячи це явище на чільне місце розуміння громадянства, або намагаються довести існування права на громадянство, або, навпаки, категорично спростовують це.

У статті ми зробимо аналіз права на громадянство як суб’єктивного права особи, адже адміністративно-правовий механізм забезпечення права на громадянство виконує також і функцію захисту цього права. Захист суб’єктивних прав людини пов’язаний з широким питанням їх реалізації. На наш погляд, це питання ще не всебічно розроблено у всіх його аспектах, саме тому воно заслуговує на особливу важливість, особливо з огляду на вимоги сучасного стану суспільства. Учені, які не відносять право на громадянство до суб’єктивних, наполягають на об’єктивному характері цього інституту та вважають, що громадянство є в передумовою для володіння різними суб’єктивними правами. Автор, прихильник розуміння громадянства через право суб’єктивне, як аргумент існування такого також приводить судження про те, що громадянство є необхідною передумовою для наділення особи всіма правами і обов’язками, зафіксованими в Конституції.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу еволюції поняття «право на громадянство» як в доктринальному, так і в законодавчому (національному та міжнародному) його вживанні, а також його порівняльного аналізу зі змістом суб’єктивного права людини.

Результати дослідження. Статус громадянства є сукупністю прав і обов’язків між особою та державою. Тільки ті особи та групи осіб, які повністю виконують всі зобов’язання, що покладені на них разом зі статусом громадянства, мають формальне визнання від держави. Є три виміри інституту громадянства: статус, дієздатність та свідомість. Дієздатність стосується необхідних умов для реалізації громадянських прав та інкорпорацію нових прав (перетворення потреб людини в законні права), переосмислення та розширення попереднього визначення поняття громадянства. Остання, але також важлива складова частина громадянства – це свідомість, що робить посилення на переконання бути громадянином з усвідомленням конкретної поведінки, в якій виражається громадянство [18, с. 214]. Об’єднавши всі 3 виміри, громадянство як поняття та правовий інститут пройшло складний шлях еволюції. Звертаючись до полеміки про те, чи є громадянство суб’єктивним правом людини в класичному його розумінні, зокрема гарантованим

державою мірилом можливої (дозволеної) поведінки особи, варто також розглянути еволюцію поняття «право на громадянство».

У юридичній літературі існує низка підходів до виникнення громадянства, однак буде-мо дотримуватися найпоширенішої з них. Згідно з багатьма джерелами вперше з інститутом громадянства як державно-правовим явищем людство зіткнулося у добу виникнення античних рабовласницьких держав (Афіни, Спарта, Рим). Тоді, звісно, громадянство не могло бути тим правовим інститутом, яким воно вважається зараз. Це достатньо тривалий процес, оскільки такі значні явища ні за яких обставин не можуть виникати миттєво. Поняття національного громадянства, розроблюване різними мислителями від Аристотеля до Руссо, зрештою, із самого початку було прилаштоване до масштабу міст і міст-держав, ні про яке суб'єктивне право не йшлося, а навіть якщо і йшлося, то лише про його обмеження. Адже, як вважав Аристотель, найкраще визначення громадянина в абсолютному розумінні є таким: «громадянином є той, хто може бути суддею і посадовою особою» [8, с. 67]. Він схильний пов'язувати громадянство з певним державним устроєм, оскільки громадяни хоч і різні, проте їхнім завданням є збереження утвореного ними об'єднання. Він також вважав, що, якщо за демократії громадянами можуть бути навіть ремісники, то за аристократії ця категорія населення не може мати права на громадянство, оскільки виконуючи обов'язки вони не виявлятимуть громадянських чеснот (вміння керувати і підкорятися). У такому разі йдеться про обмеження суб'єктивного права на громадянство ремісників за певного державного режиму.

Уявлення про громадянство та зміст, який вкладали в це поняття в різний час, трансформувалися, доповнюючись змістами з інших сфер. Поняття змінювалось разом із іншими уявленнями, із тим типом свідомості, який панував у різні періоди, він не був однаковим, тому і його наповнення не могло бути тотожним. Ідеал вільного громадянства зазнав змін за обставин, коли перебування на державних посадах і виконання політичних функцій стало відігравати мізерну роль у суспільстві, хоча й сам ідеал не зник безслідно, а вижив, увібравши в себе ідею юридичного статусу і кодексу прав, згідно з якими приватна особа могла звернутися до держави з вимогою надати їй захист. «Civis Romanus sum!» – «Я римський громадянин!» – гордо говорив римлянин, який, будучи носієм невід'ємних громадянських прав, усвідомлював, що за ним стоїть могутня імперія [11, с. 347]. Римське громадянство – це юридичний статус жителів римської держави, що означає можливість користування всією повнотою юридичних прав, що надаються римським законодавством. Тобто особа повністю підкорялася владі держави, розцінюючи статус громадянства не як суб'єктивне право, а як привілей, отримуючи натомість заступництво цієї держави.

Пройшло чимало часу, поки наприкінці XVIII – на початку XIX ст. громадянство стало предметом правового регулювання, тільки тоді почав формуватися інститут громадянства, який відповідає сьогоденню. Сучасне поняття громадянства історично пов'язане з Великою французькою революцією XVIII ст., адже саме ця подія вважається головним переломним моментом в історії західної демократії, епохою переходу від абсолютизму і аристократії до демократії і участі широкого загалу в житті країни. Рівність «вільних громадян» як учасників суспільного договору була протиставлена ієрархії, притаманній абсолютній монархії, тому громадянство стало заміною підданству, котре позначало васальні відносини, особисту залежність індивіда від влади (держави), персоніфікованої феодалним сувереном [14, с. 184]. У XVII ст. поняття «громадянське суспільство» та «громадянство» розвиваються у працях Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. Спінози. У XVIII ст. це поняття набуло подальшого розвитку у творчості Ш.Л. Монтеск'є, Ж.Ж. Руссо та інших, де вже простежується перехід у ставленні до інституту громадянства як позитивного права, наданого державою, до природного права людини. Раніше за інші держави Європи ступила на раціональний шлях розбудови інституту громадянства Франція. Розвиток інституту громадянства, порядку його набуття і припинення проходив також і в інших країнах Європи. Щоправда, в кожній країні існували свої певні особливості цього розвитку залежно від історичних особливостей її розвитку [10, с. 176].

Розглянувши історичний аспект становлення та розвитку інституту громадянства, порядку його набуття і припинення, можна визначити такі основні етапи: громадянство за часів античності, громадянство у період середньовіччя, громадянство після буржуазних революцій, сучасне громадянство. Отже, спочатку в суверенній державі громадянство не те, що не було суб'єктивним правом людини, а навіть не тягло за собою наявності будь-яких прав, проте все змінюється зі становленням громадянського суспільства. Аргументуємо цю думку. тривалий час поняття «*Staatsbtirgerschaft*», «*citoyennete*», тобто «громадянин» означали, висловлюючись мовою юристів, суто політичне членство. І лише останнім часом їхнє значення розширилося, включив-

ши статус громадян, виражений у термінах громадянських прав [17, с. 185]. Громадянство як членство в державі лише відносить певну особу до певної нації, чиє існування визнається у межах міжнародного закону. Таке визначення членства слугує водночас із територіальною демаркацією кордонів держави цілям соціальної делімітації держави [15, с. 203].

Для системного аналізу даної проблематики варто звернутись до теорії держави і права, щоб визначити поняття «суб'єктивне право». Отже, це вид і мірило можливої (або дозволеної) поведінки суб'єкта права, встановлене юридичними нормами для задоволення інтересів правомочної особи і забезпечуване державою. Зміст суб'єктивного права виражається через такі правомочності [12, с. 232–233]:

1) правомочність на власні позитивні дії (праводіяння) або право позитивної поведінки правомочного суб'єкта, Наприклад, право мати громадянство, що включає і право набути громадянство, право змінити громадянство та право виходу з громадянства;

2) правомочність на чужі дії (правовимагання). Наприклад, право бути прийнятим до громадянства, виконавши для цього всі необхідні умови, передбачені законом;

3) правомочність домагання (праводомагання), або право звертатися за підтримкою і захистом держави у разі порушення суб'єктивного права. Це право приводить у дію апарат держави – примус, якщо інша сторона не виконує своїх обов'язків. Наприклад, право не бути позбавленим громадянства, право не бути вигнаним за межі України та право не бути виданим іншій державі;

4) правомочність на користування соціальними благами (правокористування) на основі певного суб'єктивного права. Наприклад, право на піклування та захист від своєї держави під час перебування за її межами.

Далі вважаємо за доцільне детальніше проаналізувати зміст права на громадянство. Для цього розглянемо положення ст. 25 Конституції України, де право на громадянство включає в себе такі складники:

- 1) право мати громадянство України;
- 2) право не бути позбавленим громадянства;
- 3) право змінити громадянство;
- 4) право не бути вигнаним за межі України;
- 5) право не бути виданим іншій державі;
- 6) право на піклування та захист від своєї держави під час перебування за її межами [1].

Крім того, доповнює зміст поняття права на громадянство і ст. 33 Конституції України, згідно з якою право на громадянство включає ще й право не бути позбавленим права в будь-який час повернутися в Україну [1].

Розглянемо кожне із цих прав окремо.

Відповідно до статті 2 Закону «Про громадянство України» громадянами України є такі особи [6]:

1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України постійно проживали на території України;

2) особи, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 року) постійно проживали в Україні, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак і які не є громадянами інших держав;

3) особи, які народилися або постійно проживали на території України, а також їх нащадки (діти, онуки), якщо вони на 13 листопада 1991 року проживали за межами України, не перебувають у громадянстві інших держав і до 31 грудня 1999 року подали у встановленому Законом України «Про громадянство України» порядку заяву про визначення своєї належності до громадянства України;

4) особи, які набули громадянство України відповідно до зазначеного Закону.

Якщо ж міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, зокрема щодо визнання певних осіб громадянами України, застосовуються правила міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

До цього права належать також положення про підстави набуття громадянства України, всі питання натуралізації іноземців та осіб без громадянства, умови спрощеного отримання громадянства України та врегулювання питань обмеження щодо прийняття до громадянства України.

Право не бути позбавленим громадянства гарантується, зокрема, такими положеннями Закону:

1) одруження громадянина або громадянки України з особою, яка перебуває в іноземному громадянстві, або з особою без громадянства, а також розірвання такого шлюбу не змінюють їх громадянства;

2) зміна громадянства одним із подружжя не призводить до зміни громадянства другого з подружжя;

3) проживання або тимчасове перебування громадянина України за межами держави не припиняє його громадянства України.

Вихід з громадянства України здійснюється тільки за клопотанням особи. За громадянином України не визнається належність до іноземного громадянства до прийняття рішення про втрату громадянства України. Таким чином, у Законі чітко зазначено неможливість для громадянина України мати подвійне громадянство, зокрема на підставі міжнародних угод (як це було передбачено Законом України «Про громадянство» в редакції від 8 жовтня 1991 р.), і створено дієві механізми запобігання виникненню безгромадянства та зловживанню правом на громадянство.

Право змінити громадянство передбачене ст. 19 Закону, відповідно до якої особа може вийти з громадянства України, якщо це не призведе до статусу особи без громадянства. Це положення відповідає загальновизнаному принципу міжнародного права щодо скорочення безгромадянства.

Відповідно до ст. 9 Закону «Про громадянство України» громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. Інша поведінка держави вважається неприпустимою. Це положення коротко відтворює зобов'язання, прийняті Україною у зв'язку з ратифікацією 17 липня 1997 р. і 6 січня 1998 р. Протоколу № 4 до Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. [2] і Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. [3] та приєднанням 22 вересня 1995 р. до Європейської конвенції про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 р. [4]. Відповідно до статті 3 зазначеного Протоколу жодна людина не може бути вислана з території держави, громадянином якої вона є, шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, а також не може бути позбавлена права в'їзду на територію держави, громадянином якої вона є. У статті 1 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» зазначено, що громадянин України ні за яких підстав не може бути обмежений у праві на в'їзд в Україну.

Ст. 6 Конвенції про видачу правопорушників прямо передбачено, що договірною стороною має право відмовити у видачі своїх громадян. З таких обставин громадянство визначається під час ухвалення рішення стосовно видачі правопорушника. Якщо сторона, яка була запитана, не видає свого громадянина, вона на прохання сторони, яка запитувала, передає справу до своїх компетентних органів для того, щоб у разі необхідності можна було здійснити її розгляд. З цією метою надсилаються документи, інформація та речові докази, які стосуються правопорушення. Сторона, яка запитувала, інформується про результати розгляду її запити [3].

У ст. 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 р., Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 р. до Конвенції» від 16 січня 1998 р. прямо зазначено: «Україна не буде видавати іншій державі громадян України. Для цілей цієї Конвенції громадянином України вважається будь-яка особа, котра відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу є громадянином України» [3]. Відповідно до ст. 3 Конвенції про передачу засуджених осіб, до якої Україна також приєдналася, особу, засуджену на території однієї сторони, може бути передано на територію іншої сторони відповідно до положень цієї Конвенції для відбування призначеного їй покарання, але тільки за умови, якщо така особа є громадянином держави виконання вироку [4].

Подібною є думка І. Фарбера, який вже півстоліття тому, визначаючи громадянство як особливе суб'єктивне право, вважав, що воно складається принаймні з чотирьох правомочностей:

- 1) кожен має право на громадянство;
- 2) громадянство є правом індивіда на захист його прав з боку держави;
- 3) громадянство є правом перебувати на території своєї держави;
- 4) громадянство означає право на рівність перед законом [13, с. 54–55].

Для об'єктивного аналізу цього питання наводимо й протилежне зауваження щодо юридичної природи права на громадянство В.Я. Кікоті, який відзначив, що правомочність володіти всім комплексом прав, свобод і обов'язків у цьому разі є правом на права, що виходить за рамки розуміння природи суб'єктивного права. Н.В. Вітрук відзначив, що перераховані правомочності репрезентують юридичні наслідки, які настають для особи у разі володіння нею громадянством

певної держави, за винятком першої правомочності. Наведена вище формула означає підміну понять: громадянство як право є право на громадянство [9, с. 111].

Висновки. Автор, аналізуючи процес становлення інституту громадянства, зробив висновок про те, що є підстави розглядати громадянство як суб'єктивне право. Безперечно, історичний факт згадки права на громадянство, а також сучасне поняття суб'єктивного права, на думку автора, не є достатньою підставою для визначення громадянства як такого. З юридичного погляду громадянство є, з одного боку, явищем об'єктивного права, а з іншого – суб'єктивного права. Але насамперед громадянство є інститутом права та законодавства, а також визнаною законом приналежністю особи до конкретної держави. У цьому разі громадянство опосередковується правами особистості щодо його набуття, відновлення, зміни, втрати. Автор наголошує на визнанні громадянства як своєрідного суб'єктивного права, зміст якого складається з низки правочинів. Квінтесенцією права на громадянство є правомочність громадянина перебувати, проживати на території держави, користуватися захистом прав і законних інтересів з боку держави як на її території, так і поза нею, мати весь комплекс політичних прав, передбачених Конституцією, заміщати будь-які державні посади, вільно залишати і повертатися на територію своєї держави. Про це свідчить і практика Вищого адміністративного суду Чеської Республіки, згідно з якою надання громадянства є суб'єктивним правом особи. [16]. На думку автора, критиці повинно підлягати кожне визначення поняття громадянства, яке містить в своєму контексті будь-які натяки на «позитивне» походження останнього. Громадянство слід розглядати перш за все через категорію «суб'єктивного права на громадянство», дотримуючись теорії природних прав людини, тоді воно буде відповідати вимогам сучасного стану суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів 2,4,7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1997. №40. Ст. 263.
3. Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників від 1957 р., Додаткового протоколу від 1975 р. та Другого додаткового протоколу від 1978 р. до Конвенції: Закон України від 16.01.1998 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 23. Ст. 129.
4. Про приєднання України до Європейської конвенції про передачу засуджених осіб від 1983 р.: Закон України від 22.09.1995 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 31. Ст. 248.
5. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 18. Ст. 101.
6. Про громадянство: Закон України від 30.03.2001 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001 р., № 13. Ст. 65.
7. Конвенція про передачу засуджених осіб від 23 березня 1983 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_02.
8. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. К.: Основи, 2000. 239 с.
9. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности. М.: Норма, 2008. 448 с.
10. Лазарев В.В. Основні етапи становлення і розвитку процедур з питань громадянства. Право і суспільство. №2. 2015. С. 171–177.
11. Резнік О. Ідея громадянства як проблема інституціоналізації державних утворень: історико-соціологічний аналіз. Соціальні виміри суспільства. К.: ІС НАНУ, 2004. Вип. 7. С. 342–359.
12. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге вид. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
13. Фарбер И.Е. Свобода и права человека в Советском государстве. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1974. 189 с.
14. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підр. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 480с.
15. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність: умови громадянства: зб. ст. / під ред. Варта ван Стінбергена; пер. з англ., передм. та прим. О.О. Іваненко. К.: Український Центр духовної культури, 2005. 264 с.

16. Bahýřová L., Filip J., Molek P., Podhrázký M., Suchánek R., Šimíček V., Vyhnálek L. Ústava České republiky. 1. vyd. Praha: Linde, 2010. 1533 s.
17. R. Grawert. «Staatsangehörigkeit und Staatsbürgerschaft». Der Staat. 1984. № 23. P.179–204.
18. Zamudio P., Las paradojas de la ciudadanía: una mirada desde la migración internacional. Globalización y localidad: espacios, actores, moviidades. México, D.F.: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social: Institut de recherche pour le devdoppment, 2007. P. 211–239.